

Kántor Lajos

“Templom és iskola”

A Reményik-mítosz és az erdélyi valóság

Statisztikák hiányában is biztosan állíthatjuk, pusztán tapasztalati alapon, hogy iskolai és egyéb erdélyi magyar ünnepeken a kilencvenes években a leggyakrabban Reményik Sándor verseit szavalták. Valószínűleg az 1925-ben írt *Templom és iskola* vezet, de versenyben van vele az *Ahogy lehet* (1935). Ez utóbbi amolyan erdélyi magyar *Nemzeti dalnak* számít. A verszáró szakaszban ma is sokan ismernek magukra:

*Te is, testvérem, karszti sorsodat
Fogadd el, s véd meg karszti földedet,
Az a sírodnak is kevés humuszt,
Az a pár négyzetméternyi helyet,
S azt a fölséges isten-lábnymot,
Mit a lavina minden rohama
Eltörölni még sohasem tudott.
Védd ezt a talpalatnyi telkedet,
Cserépkancsódat és tűzhelyedet,
Utolsó darab száraz kenyered!
De azt azután foggal, tíz körömmel,
Démoni dühvel és örült örömmel –
Ahogy lehet...*

A vers előző szakaszainak néhány hangsúlyos sorát – az ilyeneket: “Megalkuvás zsoltárát énekelve”, “Testvérem, korcs hős, alkuvások hőse” – föltehetőleg kevésbé halljuk; az “Ő karszti sors, ő karszti temetés”-re figyelünk. A “Nincs semmi fegyverünk” és a “Kínzenvedést virágzó élet”, ha nem nyugtat is meg, békítheti a lelkiismeretet.

Békítette, nyugtatta a trauma kimondása a költőt is. Egy 1935 májusi levelében Reményik Sándor a számára talán legkedvesebb nőnek, Imre Ilonkának írja, Budapestre: “Nagyon, nagyon jólesett, hogy Magának is tetszett az »Ahogy lehet« és társai. És Jóskának is. És az is jólesik, hogy féltenek. Mert mégis egy kis erőt ad mindez. (...) Azt írják hazulról, hogy ezt a verset mindnyájan a Bibliájukba tették, mint annak idején Kós az »Eredj, ha tudsz«-t.”

A Reményik-mítosz alakulását tehát innen, a Végvári-versektől és elsősorban az 1918. december 29-i keltezésű, máig visszhangzó *Eredj, ha tudsz!*-től kell nyomon követnünk. A kiáltvány erejű cím alatt olvasható ajánlásra nemigen szokás figyelni, holott az “Egy szívnek, mely éppúgy fáj, mint az enyém” e nagyon közéleti vers személyes vonatkozásaira utal. Ma már tudjuk, hogy Reményik éppen a hozzá legközelebb állókat veszítette el (kitelepedésük okán) a trianoni békeszerződés aláírását követő hónapokban. Az *Üzenet egy repatriáló vonat után* (1920) ugyanazt az Imre Ilonkát szólítja meg, akit az 1935-ből idézett levél. Persze ez a személyesség csak felerősítette, érzelmileg színezte az idegenbe szakadt nemzetrésszel együtt átélt kétségbeesést. Amelyet valóban a Reményik-, illetve Végvári-versek fejeztek ki a legközvetlenebbül, a leghatásosabban. A két világháború közötti Reményik-mítosz tehát tulajdonképpen megfelelt a magyar szemmel nézett erdélyi valóságnak. Az 1918-ig változhatatlannak hitt hatalmi helyzet, a “magyar Erdély” elvesztése a fájdalom és harag hangjait hívja elő, hogy éltessek a reményt: a döntés még visszafordítható. A pánikszerű meneküléshullámmal szembeálló kolozsvári költő küldetést vállal, akár a fenyegetés, sőt a gyűlölet szavaival is (“Leszek őrlő szű az idegen fában”), a nemzeti önvédelmet, a szülőföld, az anyanyelv őrzését szolgálva.

Kosztolányi *Nyugatban* közölt Végvári-kritikája (1920 márciusában), s még inkább a Németh Lászlóé a pályakezdő Reményikről a jelentkezés történelmi-társadalmi szükségszerűségét hangoztatja – esztétikai fenntartásai ellenére. 1927-ben, némileg elismerőbb hangon, Németh László ugyanezt az időhöz-térhez kötődést állapítja meg: “Van nagyobb költője Erdélynek, mint ő, s mégis ő az erdélyi költő.” Babits 1940-es Reményik-kritikájának a címe: *Az erdélyi költő*. Érdemes ebből a Babits-írásból idézni itt néhány részletet. Például: “Kisebb családja, szűkebb otthona nincsen, mint a haza. Ez a haza – Erdély – Reményik számára valóban az otthon, egy nagy otthon, melyből alig mozdult el életében...” Még fontosabb számunkra, amit Reményik Sándor költői pártosának hiteléről mond: “A hangosokban, a könnyűszavú, kész-pátosú poétákban ritkán van meg a leírt szó felelősségének érzése. S nemcsak a szóról kellene itt beszélni, hanem a magatartásról, minden mozdulatról, az egész emberi egyéniség sugalmazó erejéről. A költő Reményik éveit nehéz évek voltak. Nehéz és küzdelmes kisebbségi évek, ezer veszéllyel és kelepccével. Azt hiszem, ebben a helyzetben senki sem tudott volna tökéletesebben viselkedni, mint Reményik viselkedett. A költői tehetség nem volt elég itt, sőt nem is volt a legfontosabb.”

Babits Mihály jellemzésének igazságát akkor érezzük át a maga teljességében, ha az *Eredj, ha tudsz!*, a *Templom és iskola* vagy az *Ahogy lehet* harcos kiállása mellett tudomásul vesszük szerzőjük folyamatos önvizsgálatát. Versben is megtette ezt számtalanszor (a *Mért hallgatott el Végvári?* csak egyike ezeknek); egy magánlevélben viszont már 1922-ben a közvélemény által ráosztott szerep idegenségére panaszkodik: “Látja, én egész pesti tartózkodásom alatt folyton azt éreztem, hogy egy csúnya madárijesztőhöz hasonlítok, akinek szomorú, üres rongyait egy vézna karón lobogtatja a decemberi szél: a világ legszomorúbb zászlója, legidétlenebb symboluma. És méghozzá, hogy még nagyobb legyen a tragikum, erre a madárijesztőre azt mondják, hogy igazi zászló, és úgy bánnak vele. – Én nem akarok már zászló lenni... Hiába akasztanak ki annak, hiába szerepeltetnek, csak madárijesztő mivoltomat árulom el.”

És ennek a kegyetlen, talán igazságtalan önelemzésnek a folytatása, közel két évtized múlva, egy újfajta harcosságban válik költői és közéleti értéké. Reményik Sándor lírájának és öntudatos erdélyiségének ez a fontos szegmense áll a legtovább az egykori és a mai Reményik-mítosztól. A bécsi döntés utáni hónapokról, illetve a *Korszerűtlen versek* cím alá sorolt Reményik-költeményekről van szó. Ám a közvetlen előzményekre is utalnunk kell: a hitleri fasizmus világot fenyegető voltának, a közeledő háború rémének

felismerésére. 1934 elején, a *Pásztorúzben* közreadott Kós-jellemzésben többek közt ezt olvashatjuk: "... a kuruc kritika, a tekintélyek kíméletlen megtépázása, mindez bizony olyan vér szerinti és történelem szerinti örök magyar vonás benne, hogy vajmi nehezen képzelhető el Hitler birodalmában." 1937-ben írja *Taps* című versét ("Műve elzengett, csak a taps dörög-"), 1939-ben Lengyelország lerohanása ellen tiltakozik; a *Történelem* megírása után három hónappal már nem csupán a hódítót vonja felelősségre, hanem saját istenét is, adys kétségbeesett káromlással, ezekkel a szavakkal:

*Uram, én nem szánom, már az emberemet,
Amit kapott – megérdemelte tán –
De mért csonkítod, Isten, önmagad
Ezer esztendő s kilencszáz után
Hamminckilenc szörnyű karácsonyán??!*

Amikor pedig "fiatal kritikusok szívéhez" akar fordulni, ugyancsak a *Pásztorúzben* 1941 februárjában (nyolc hónappal halála előtt), ezeket a prózasorokat írja le: "Számon kémi könnyű, felhánytorgatni könnyű. A bécsi döntés után, 1940. augusztus 30-a után azt hittem, hogy én soha többé a magyarsághoz meg nem találok a hangot és az utat. Olyan káoszt teremtett ez a döntés, a költő lelkében különösen." Nos, megtalálta a hangot és az utat, a *Korszerűtlen* versekkel – bár maga is tudta, hogy a "befejele bujdosó" alkotások, az ünneprontó versek nem számíthatnak lelkes fogadtatásra. 1941 tavaszán "örültjei a honfi-láznak" mást vártak az egykori Végváritól, az *Eredj, ha tudsz!* és a *Három szín* költőjétől. Reményik Sándor 1941. május 13. és 16. között tíz versből álló ciklust ír, amelyben múltat-jelent egybefoglal – nemzete jövőjét féltve. Tudja, hogy megteheti ezt, erkölcsi alapja van rá, meg kell tennie.

*Nagy áron vásároltam én meg
Az a jogot,
Hogy korszerűtlen merjek lenni.
Nem is régen
Nem is kicsi
Elszántság volt
Élőhalottak élén menni –
Elnyomott s néma tömegeknek
Felszakadó sikolya lenni.*

A hírnevet – a mítoszt megteremtő versek után írja a ciklus első darabjában: "A halk magyarság maradt az enyém"; az "éljen"-ek különösek, idegenek számára, és "Az is fáj, ami beteljesedett." Vallja: "Korszerűtlen, s ma rossz magyar vagyok." E "korszerűtlen" verseinek sorozatában, szám szerint a nyolcadikban rákérdez: "Mi a magyar?" Ez a vers az ország és a nemzet megkülönböztetésére épül, az egyiket keretnek, a másikat képnek, "fejedelmi Kép"-nek mondván (amely "Oltárképpé magasztosult talán"). A választott metafora nem is annyira rejtett kritika kimondására szolgál – a hivatalossággal a maga megszenvedett magyarságát állítja szembe:

*Csikoroghat az államgépezet,
Mert minden állam test és csikorog –
De Arany János dallama örök,
S Petőfin nem fognak ki divatok!
Vannak bolondjai a honfi-láznak is –
De néha nagyon is hamar kisül,
Hogy mindez múltó, balga és hamis.
Vannak korszakos szörnyű tévedések
És vad politikai divatok –
De néha egy-egy költő mondja el
Joggal: az állam mostan én vagyok.*

A "két évtizedes idegen keretben" élt s "az örök lényegét" meglátott költő feljogosítottan érzi magát, hogy furcsa kérdéseket tegyen fel, például – és elsősorban – a magyar-román viszonyt illetően. Aki annak idején a "Leszek őrlő szű az idegen fában" vállalását kürtölte világgá, most (magyar állami keretek közt, Észak-Erdélyben) ilyeneket kérdez versei címében: "Ki kezdte?", "Egymás mellett soha?" Ez a fajta 1941-es "korszerűtlenség – akkor is, ma is – a legkorszerűbb és leghumánusabb költői hang:

*Hát így kell mindig lennie:
Fölül az egyik, s a másik alul?
Hatalmi kérdés emberek között,
S a hatalomban egyik elvadul?
Mindig csak elnyomott és elnyomó,
Kis különbség a módszerek között
És ámyalatok kockaforduláskor,
S meztelen önzés mindenké mögött?
Egyéni önzés és családi önzés
És ezerféle színű nemzeti –
Hát nem lehet e korhadó világot
Testvér-színekkel ékesíteni?*

A "megtorlás megtorlást követ" gyakorlatával szemben Reményik a belső és külső béke megteremtéséért imádkozik – de nem csupán befelé. Az *Eredj, ha tudsz!* és az *Ahogy lehet* történelmi folytatásaként hangosan próbálja világgá kiáltani a felismerni vélt emberi és politikai igazságot. Nem ámitja magát, számítja a következményekre:

*Nemzetek közti véres játék:
Ki volt a hibás a dologban?
Egyik így mondja, úgy a másik
És ludasabbnál ludasabbak –
Magába egyik sem tekint,
Mind magát véli igazabbnak.
S ki önmagával s nemzetével
Vágyna számvetést kezdeni,
Azt mint gyöngét s honárulót
A sok száz "igaz" kiveti.*

A két világháború közötti és a kilencvenes évekbeli Reményik-mítoszról szólva, ezt a változó erdélyi valósághoz mérve, szükségszerűen jutottunk el ide, ezekhez az ezredfordulós-mának szóló kérdésekhez, intésekhez. A mítoszokkal persze nehéz eredményes harcot folytatni. Hatalmas nyereség volna azonban, ha iskolákban és templomokban, köztéri fórumokon kiegészülne a nyolcvan éve képződött Reményik-kép a *Ki kezdte?* és az *Egymás mellett soha?* költői szentenciáival – és a sok száz "igaz"-at is önmérsékletre intené.

"Magyar műveltség Erdélyben" címmel 2000 októberében többnapos tanácskozás zajlott Sepsiszentgyörgyön; az ezredforduló időszak kérdései közt megadott témaként szerepelt a mítosz-értelmezés. Az ott elhangzott előadás a hatvan éve elhunyt Reményik Sándor (1890-1941) életművén túl is visszhangzik a mában.